

Björn Varenius: *Han ägde bo och skeppslid. Om runslighet och relationer i vikingatid och medeltid*. Studia archaeologica universitatis Umensis, 10. (Institutionen för arkeologi, Umeå universitet, 1998). 176 s.

Titlen på denne bog er et forkortet citat af runeindskriften U 348: »Hann atti bo i Porshulma ok i Rolstam skiplið«. Og bogen spænder derfor over to emner, Upplands vikingetidige bebyggelseshistorie og Sveriges højmiddelalderlige ledingsordning. Men samtidig spænder den også over to discipliner, den ene har sit grundlag i kildekritisk arkæologi og historie, den anden forsøger at udbygge og forny den historiske strukturalisme. Derfor lægger bogen ud med en teoretisk redegørelse for metaforen som kognitivt grundlag for fortidige bevidsthedsfænomener, for eksempel gården som metafor for verdens inddeling i Asgård, Midgård og Udgård og familien som metafor for krigerfølgets broderskab. Metaforen fungerer i en verden af, hvad Zdravko Radman kalder »semantic indeterminacy«, og han citeres for denne udtalelse: »By ignoring logic and by neglecting empirical evidence and truth, we are not simply irrational or telling lies, but are, above all else, fighting the stereotypes of conventions and habits of thought in order to create new semantic spaces (or, better said, Spielraum) as a precondition for achieving a novel cognitive perspective«. Frem for alt sætter forfatteren sig som mål at finde, hvad der gav samfundsmæssig mening i perioden mellem sen vikingetid og højmiddelalder.

Det centrale Sveriges bebyggelseshistorie er let at følge gennem hele jernalderen, fordi uppsvensk agerbrug er baseret på store sletter af hævet havbund, hvori små klippeøer stikker op. På disse »øer« har man anbragt sine grave, der i modsætning til danske gravpladser har været beskyttet imod at

blive overpløjet. Nær hver gravplads har levende mennesker haft deres bosted. Ledingsordningen er derimod kun belyst i love fra det 14. og sene 13. århundrede. Bogen citerer næsten alle bevarede svenske ledingsparagraffer og demonstrerer tydeligt, hvor vanskeligt det er at danne sig et enhedsbillede på deres grundlag.

Det 11. århundrede er den store tid for rejsning af Sveriges mange runesten, og forfatteren citerer dem flittigt. Bogens tolkning af runesten er grundlag for dens tese. Forfatteren mener, de afgiver vidnesbyrd om, at Mälardalen »varit en region med många självständiga stormannabönder som haft egna följn med stor våldspotential«. »Stormannabonden« var *liðs forungi*, anfører for sit private følge, sit private skibslag; han kunne på én gang kaldes *lið'ets dróttinn* og være *bróðir* for dets medlemmer, der også hver især kaldte hinanden for *bróðir*, således at familien blev anvendt som synonym for følget. De mange private følger fungerede i et anarkisk samfund, hvor der nok fandtes en konge af navn, men ikke af gavn. Al magt var baseret på privatejendom og personlige bånd. Runestenenes samfund vedblev at bestå gennem det 12. århundrede. Derefter begyndte kongen at udbygge en territoriell magt, at gøre de gamle private skibslag til bøde- og skattepligtige distrikter, hvor de hidtil private »stormannabönder« som offentlige styresmænd blev kongens repræsentanter, og de største private stormænd fik del i rigets styrelse. Dette stadium afspejles i lovene, der dog nok som normative kilder giver et fortegnet billede af retslig regelmæssighed. Mens forfatteren er helt tryk ved sit billede af runestenenes anarkiske samfund af privatmænd, udtrykker han dyb mistillid til gyldigheden af lovenes kongelige krav. Dog finder han i selve skibslaget en velvalgt metafor, egnet til at maskere de

nye magtpræntioner i en gammelkendt maritim institution.

Det kan være vanskeligt at følge forfatterens tankegang, fordi han arbejder med frie associationer, således at fire-fem forskellige emner springsk berøres i hvert afsnit. Jeg håber at have givet et loyalt referat af hans hovedpunkter. Imidlertid må jeg erklære mig dybt uenig i hans tolkning af runeindskrifter. Disse indeholder ikke oplysning om personernes offentlige funktioner i samfundet; at *lið*'enes anførere har været private »stormannabönder« er rent gæteri, en traditionel antagelse, der gennem utallige mellemlid går tilbage til det 19. århundredes nationalliberale tænkere og bygger på John Lockes ideer om *Man in the state of Nature*. Denne tolkning er af traditionen læst ind i runeindskrifterne, ikke ud af dem. Den samtidige skjaldedigtning priser en *leiðangr*, der allerede i 985 bydes op af Håkon Jarl til forsvar af Norge, og som omkring 1060 bydes op af Harald Hårderåde til angreb på Danmark. Haralds *leiðangr* kaldes også *allmenningr*; en allemandsret og -pligt, han selv kaldes ledingens konge, *leiðangrs vísi*. Norske *búendr* falder sårede over bord i kamp mellem tronkrævere, deltager under ledelse af kongens *vinir*, venner, i krig mod Danmark og følger kongen til det store forlig i Brennørerne (1064) for at give hans ord troværdighed. Under Harald Blåtand styrer Håkon Jarl det vestlige Norge, »et seksten jarlers land«. Jarler indsættes ved at få skænket »Odins skovbevoksede elskede«, jættekvinden Jord, det vil sige landet. En jarl er også »kongens fortrolige samtalepartner«, hans rådgiver. De øverste lag af samfundspyramiden, konge og jarler, styrer territorier; folket er »landets hær«; kongen ses først og fremmest som folkets hærfører. Kongeskibe og ledingskibe er lange, slanke og smidige og følges ad i store, brede formationer – helt modsat sagaernes beskrivelser af store,

tunge kongeskibe, der agterudsejles af de foragtelige, men mindre og hurtigere »bondeskibe«. Dette viser, at skjaldeversene ikke er blevet manipuleret til at svare til de yngre sagaskriveres idealer. I et utrykt københavnerspeciale, »De for mandigt fjernt efter guld...« (1977), nævner Jens Jakob Møller Jensen, at runestene omtaler et socialt lag, der gennemgående ligger under fyrstedigtningens embedsaristokratiske verden. Kun én gang mødes skjaldedigtning og runeindskrift, i Karlevistenen fra Øland, hvis tekst er skrevet i skjaldeversemålet *dróttkvætt*: Her hedder det om Sibbe, Foldars søn: »Aldrig vil nogen retskaffere søfarer råde for land i Danmark«. At »råde for land«, *ráða landi*, er skjalde sprogets udtryk for en konges forhold til sit land eller betegnelse for Erik Jarls forhold til det vestlige Norge. Analogt må vi kunne slutte, at Sibbe Foldars søn har været en slags offentlig embedsmand, høvding eller fyrste for et landområde i Danmark — han har ingenlunde været en privat »stormannabonde«. Med tryk baggrund i deres besiddelse af offentlige, territoriale poster i samfundet har de øverste stormænd været yderst selvhævdende. Og i Sven Estridsøns Danmark forhindrer kongens lederskab af ledingen ikke, at improviserede vikingetog kan arrangeres: Adam af Bremen nævner, at vikinger, *ascomanni*, betaler *tributum* til kongen for at få hans tilladelse til at plyndre på Balticums hedninger.

Björn Varenus ses ikke bevidst at arbejde »ignoring logic and neglecting empirical evidence«, men han har ikke gjort sig klart, at netop ved kritisk at inddrage et samtidigt, officielt kildemateriale og logisk uddrage dets samfundssyn kan forskeren »fight the stereotypes of conventions and habits of thought in order to create new semantic spaces ... as a precondition for achieving a novel cognitive perspective«.

Rikke Malmros